

RUHAPRÓBA

Eörsi István műfordításai. Európa Könyvkiadó, 1975.

Ez a könyv a költő, drámaíró és publicista versfordításainak válogatott kötete. Eörsi ironikus elme, mégpedig az ironikus elmék ama fajtájából való, aki önmagát sem vonja ki a mindig mindent megkérdőjelezés állandó szellemi irritációjából. Versfordítás-kötetének címe jelzi, hogy az író igyekszik nem meghatódni a teljesítmény előtt, mely kötetbe válogatva másfél-két évtized munkájáról ad számot az olvasónak. Csak „ruhapróba” az egész, kiabálja Eörsi a címlapról felénk, szeretett Brechtjétől tanult elidegenítéssel. S nehogy valami korszerűtlen áhítattal lapozzunk bele könyvébe: „... ez bő, az szűk – mit tehetek? / Majd meghízom és lefogyok. / Pakolják be mindegyiket!” – mondja frivol, önfricskázó mottójában. Kérdés, mennyire kell komolyan vennünk felszólítását a komolytalanságra?

Semennyire, természetesen. A címadás önironikus gesztusa csupán egy magatartás, nem pedig a munka és a munkamódszer jellemzésére szolgál. Mintha bohóckodó, harsány kikiáltó invitálna egy bolhacirkuszba – ám belépésünk pillanatában nyomban kiderül, hogy műhelybe kerültünk ahol megfeszített, csendes, serény munka folyik. Más kérdés, hogy a műgond röstelkedés tárgya is lehet manapság, amit lelezni kell. Szerencsére Eörsi megmarad csupán a röstelkedésnél – ennyiben enged a divatnak, mely (hadd maradjunk a „ruhapróba”-metaforánál) a lomposágot a zseniális erupció jelének, a műgondból fakadó eleganciát pedig ódon piperkőcségnak minősíti. Eörsi tehát kicsit röstelkedve ugyan, de letagadhatatlanul a régi iskola neveltje: nyugtalan, javítgató, még jobbat kereső, babráló kézműves. Ha megfeszül, akkor sem képes egyetlen lötyögő jambust sem létrehozni. Megveretett a mesterségbeli alaposság átkával. S bármennyire rosszul jegyzik ezt ma az irodalmi tőzsdén – az ajándékul kapott tehetség mellett még ma is ez a legfőbb megszerezhető erény, mely a tehetség-töltet horderejét sokszorosára növelheti.

Természetesen a versfordító Eörsi vonzalmaiban is fölfedezhető – még ha a mai fordító jobbadán rendelésre, nem pedig szívhangjait követve dolgozik – a költő, drámaíró és publicista saját arcéle. Például vonzalmában az ironikus, vagdalkozó, fintoros versek iránt. E profilját Eörsi ugyancsak szívesen emeli ki. Már a kötetnyitó, szellemesen fordított, tizenhatodik század derekán született spanyol költő, Salinas de Castro versével is, a harisnyakötőjét mutogató hölgyről: „Barátném, hurkáit dugja / eztán el, ha ül, ha lép, / mert én nem vagyok veréb, / akit elcsíp bárki hurka.” A kötet sok egyéb darabja is ezt az arcélt látszik előtérbe állítani. De mégsem olyan egyértelműen és általános, ahogy sablonokat gyártó egyszerűsítési hajlamunk sugallná. A kínálkozó sablon olyanira nem érvényes, hogy a kötet egészéből ugyanilyen evidenciával akár azt is bizonyíthatnók, hogy Eörsi romantikus költő, azaz fordító. S bármennyire meghökkentőnek látszik ez a kijelentés, voltaképpen nem is járunk olyan messze valamelyik – hiszen annyi van! – igazságtól: romantika és irónia már az irodalomtörténet tanúsága szerint is egymást ellenpontozó és ugyanakkor kiegészítő jelenségek.

A „műfordítás műhelytitkairól” már oly sok ars poetica, vallomás és elmélet látott napvilágot, hogy a recensens riadtan tiltakozik bármelyik újraisméltése, vagy netán, kemény munka árán, egy újabb elmélet fabrikálása ellen. Ezért a kötet átböngészése után, általános jó impressziómat nyugtázva, mint legcélravezetőbbet, a szűrőpróba-módszert választanám, egy-két verset, kiemelve a kötetből, összehasonlítani az eredetivel vagy egy másik fordítással. Egyszerű „hic Rhodus, hic salta” alapon.

Emeljük ki elsőként a legkézenfekvőbb darabot, ahol maga a fordító provokálja az összehasonlítást, mintegy ingét letépve, védtelenül hagyva és kínálva szíve helyét, ahová a döfést várja. Tóth Árpád köztudatban szentté avatott fordítása után újrafordítani Shelley ódáját a nyugati szélhez nyilvánvalóan ilyen gesztus. (Mellesleg már ezzel a gesztussal, valamint a versválasztással, a lebírhatalom vonzalom fordítói kiélésének romantikus szenvedélyével igazolva az imént még képtelennek rémlő gyanúsítást titkolt romantikus

alkatáról. Ime, mondhatjuk diadalmasan az örökké gunyoros szerzőről: tehát ide rejti esztétikai megindultságát!

Az indításnál Tóth Árpád győz. **Eörsi** ugyan szó szerint pontosabb – „Nyugati vad szél” – de a „Nyugati nyers szél” ereje mégis vadabb és átment az eredeti hármás alliterációjából kettőt: „O Wild West Wind”. A sor folytatását, ahol az Öszt Shelley élőlényként kezeli, nem oldja meg egyikük sem, s lemondanak egy ajándék szótagról, ami önmagában nem lenne hiba, csak éppen pazarlás ilyen szűkös szótaghelyzetben. Az angolban oly ritka nőrímet hímrímmel helyettesítik s ugyanezt teszik az egész versben összesen háromszor előforduló nőrím esetében. Pedig hiányzik is ez a három lágyabbra hangszerelt trochaikus rím a mindvégig egyhangúan pattogó jambus-végződések rendjében.

A második, fontos és gyönyörű sorról mindketten lemondanak. Tóth Árpád egy jellegzetesen „nyugatos” *mord* jelzőt ugat a sor végére, fölös toldalékként, itt **Eörsi** egyszerűbb és természetesebb, mint ahogy odébb a „téli sut” helyett pontosabb és érzékletesebb a „téli ágy”, valamint ez a sor is: „höl hidegen és mélyen fekszenek”. De már a „nyájként terel legelni napra sok / édes himbót” erőtlenebb, mint Tóth Árpád tömörítő érzékletessége: „édes himbónyáj legel a napon”.

A második rész első szakasza **Eörsinél** jobb, ő megoldja a monumentális képet a menny és az óceán fáiról lesodort angyalokkal, *bús* és *busa* töltelék-jelzők nélkül. Az éj *bő* sírboltja azonban már nem szép, rímkenyszertől is sugallt megoldás. A harmadik rész indítása megint **Eörsinél** szebb, pontosabb, majd Tóth Árpád „vízrónája” kiütéssel győz az „Óceán szintjével” szemben. A következő szakaszban mindkettőjüknél mintha a meg nem értett kép bizonytalansága mosná el a körvonalakat. Shelley megint a tengeréről, mint roppant lombozatról beszél, amit a tengerfenék növényeinek törzsei-ágai-szárai tartanak. **Eörsi** „melyet a vizek fonnyadt lombja nyom” megoldása egyfelől zavaros, másfelől a vizek lombja nem lehet fonnyadt; a *sapless* itt erőtlen, ingatag, ide-oda hajladozó inkább.

A negyedik részben egy telitalálat emelendő ki **Eörsinél**: az „O uncontrollable” nála „ó, Korlátlan” – ami még hangzásban is elképesztően jó, sőt, az a gyanúm, hogy éppen a hangzás-hasonlóság inspirálta a rendhagyóan is pontos találatot. Tóth Árpád ezt „erős úr”-ral fordítja. **Eörsi** fontosnak vélte – mint ahogy az is – a „Vérzek!” fájdalmas kiáltását egyszerűen, sallangtalanul odahelyezni, híven az eredetihez. (Tóth Árpádnál: „hull a vér”.) „Vérzek!” – ez a költőből kitörő kiáltás olyan stilizálatlan és meztelen, mint József Attila „Nagyon fáj!” feljajdulása.

Az ötödik, befejező rész második sorában Tóth Árpád érzelmes melankóliájánál **Eörsi** megoldása jobb, pontosabb. Kár, hogy a harmadik szakaszban elhagyja – Shelley-vel és Tóth Árpáddal ellentétben – az „eszmék” mellől a „halott” jelzőt és átadja a „levél” mellé, ahol erőtlenebb és kevésbé fontos. A negyedikben Tóth Árpád „alvókká” egyszerűsíti a „föl nem ébredt földet” (**Eörsi**). Végül az utolsó sor eredetihez hű logikai – és évszaki – sorrendje **Eörsi**hez húzna ugyan – „ha jó a Tél, a Tavasz késhet-e?” – azonban a „késhet-e” suta zárása miatt Tóth Árpádé a pálma, erőteljesebben üti le az utolsó akkordokat: „késhet a Tavasz, ha már itt a Tél?” (Szokatlan azonban e fordításában a nem kitisztított jambikus sor.)

Aprólékos bogarászásom eredményeképpen megállapítható, hogy **Eörsi** provokációja több értelmetlen bálványrombolásnál. Erényei, akárcsak hibái, *más* pontokon jelentkeznek, mint Tóth Árpádnál, tehát legkevesebb, amit javára írhatunk, hogy létrehozott egy mai változatot, a mai műfordítás-eszmény jegyében. Nem maradt alul a birokban – és ez nem kis teljesítmény.

Következőnek a személyes rokonszenv ütteti fel velem a világirodalom csendes, eldugott sírhelyén nyugvó Theodor Stormot. (S mert a fordítói vonzalom megint olyan jellemzően nem jellemző **Eörsire**.) A kötetbeli négy vers közül emljük ki a *Jácintokat*. Gyönyörű darab, látszategyyszerűsége ravasz, hatalmas atmoszferikus nyomása van, igazi nehéz dió egy fordító számára. Szabó Lőrinc is lefordította, **Eörsi** tehát ismét önként hozta magát nehéz helyzetbe.

Az első két sorban **Eörsi** pontosabb. De Szabó Lőrincnél titokzatosabb a hangulat, mélyebre meríti olvasóját Storm világába. (A pontosság nem mindig jelent azonosságot a versfordításban.) A negyedik sor a vers meghatározó sora: kulcs a magányosan virrasztó

költő és idegenekkel táncoló kedvese alaphelyzetéhez. Szó szerint így hangzik: aludni szeretnék, de neked táncolnod kell. **Eörsi** a sort pejoratívvá csavarintja, ilyenformán: „...de neked a tánc kell”. Ettől az egész vers fájdalmas lebbenékenysége elvész, dühös heinei szemrehányás árad belőle, holott itt – sejtelmesen érzékeltetve – valószínűleg ketten szenvednek. Máskülönbén hová tegyük a nyolcadik sort – „Mindenki lángra, sápadt csak te vagy” – ha a lány (**Eörsinél**) üres és gondtalan, akinek csak a tánc kell? Szabó Lőrinc megoldása érzékelteti jól a fájdalmas helyzetet: „...de téged táncba vittek”. Kár, hogy egy többlet-szótaggal megugrasztja a sort s az „aludnom kéne” valami dünnögő unottságot sugall, feszültség és vágyakozás helyett. Itt **Eörsi** választása jobb: „Aludni vágnék”. (Bár ez is keresettebb, mint az eredeti szöveg: „Ich möchte schlafen”.)

Az ötödik sorban Szabó Lőrinc érthetetlen módon a „húzza a cigány” kifejezést alkalmazza, ebben a melankolikusan nyomott északnémet világban tökéletesen alkalmatlanul. A harmadik szakaszban megint ott kísért **Eörsi** végzetes pejorációja a táncoló lányról, s hiába egy-két szép megoldás, a fordítónak a választott úton most már végig kell mennie: a vers lágy, éjszakai dallama helyett egy hiúságában megsértett szerelmes férfiú dacos zsörtölődésének hatását kelti az olvasóban.

A példa azért tanulságos, mert kimutatja, milyen szeizmográf érzékenységű műszerrel dolgozik egy fordító s milyen könnyörtelenül megbosszulja magát a legcsekélyebb figyelemcsökkenés a szeizmográf jelzéseinek leolvasásakor. Egyúttal rámutat **Eörsi** egyik gatlására is: racionalizmusa, gyanakvó ébersége néha túlróstál, olyan esetekben, amikor inkább félre kellene húzódnia a tudat és a lerakódott költői tapasztalatok mélyebb rétegeiből feláramló inspiráció előtt.

Erre is van példa egyébként a kötetben, nem is egy, amikor a rostáló ráció és az ösztönös sugalmazás összjátéka ragyogó eredményeket terem. Például a csokornyai Apollinaire-nél, akinek újabb keletű fordítóját úgyszintén mázsányi teherként nyomja megannyi remekmű, szinte már klasszikusnak számító, Radnóti, Rónay, Somlyó, Vas jegyezte magyarítás. **Eörsi** Apollinaire-jei felnőnek ehhez a társasághoz, különösen a *Bűnbánó granadaiak*, az eredeti erejét varázslatosan visszaadó fordítása, ezzel a zárással: „S megható gránátok merengnek / Borzalmas kertjeink alatt”.

A már említett Storm-darabok mellett örömmel fedeztem fel további, feledésbe merült kedvenceimet, August von Platen, akit még másfél évszázad múltán is mintha a költőfejedelem Goethe megsemmisítő véleménye szorítana ki a XIX. század nagyjainak pantheonjából; Conrad Ferdinand Meyert, akinek – lírában, elbeszélésben – robbanásig töltött feszültsége, rejtett drámaisága oly izgalmasan modern, hogy méltán lehetne nagyobb ázsiója ma, mint az elhallgatás-technika egyik előfutárának; vagy Hofmannsthal, a lélek bensőségesen sugárzó szobrainak manapság lefitymált költőjét.

Nyilvánvalóan az én mulasztásom, de számomra **Eörsi** tolmácsolásában ragyogott fel először Tucholsky, kíméletlen lírai boncleleteivel. Megragadott a Lowell-szövegek tragikus, sötét szépsége. A többi mai észak-amerikai közül elsősorban a Ferlinghetti-fordítások nyugtalan lüktetése, megannyi nyelvi bravúrja vonzott – az ő lehorgonyzott szertelenségét, betonalapozású szürrealizmusát egyébként is többre tartom a nagyobb csinnadrattával működő Ginsberg, Kerouac, Corso verseinél, akik szintén képviseltetnek a könyvben.

Beszéljek még **Eörsi** Brechtjéről vagy Majakovszkijáról? Mintha megdicsérném a madarat, hogy repülni tud. Ez a fajta líra **Eörsiben** úgy rezonál, hogy nyomban szárnyra kap tőle. Ami természetesen nem von le semmit az eredményből. Ezért hadd idézzek a *Nadrágba bújt felhő* fordítói remekléséből befejezésül néhány sort. Ahol Majakovszkij önmagát és költészetét jellemzi: „Minden tréfa / és mindegyik szó, / amelyet égő szája kikokád, / úgy ugrik kifelé, mint pucér ringyó / égő bordélyból, az ablakon át”. És a zárás: „Süket. // Alszik a Mindenség, / mancsára hajtva / a sok csillag-kullancsos, hatalmas fület”.

A *Ruhapróba* nem unalmas, akadémikus olvasmány. Izgalmas kalandozás a világirodalomban és egy költő-fordító szellemi nyugtalanságának tájain.

GÖRGEY GÁBOR